

بررسی نقش تامین اجتماعی در سهولت محیط کسب و کار:

وضعیت جهانی و مسائل کارفرمایان ایرانی

علی چشمی - دکتری اقتصاد، استادیار گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد
مهسا رضوی - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد

این مقاله، بهبود محیط کسب و کار ایران را از زاویه حل یکی از مشکلات تولیدکنندگان موجود یعنی هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم تامین اجتماعی بر کسب و کارها تحلیل می‌کند. به این منظور، ابتدا براساس وضعیت ایران با سایر کشورها از نظر سهولت پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی مقایسه می‌شود سپس فرایندها و مسائل خاص کسب و کارها در تمکین قوانین تامین اجتماعی کشور تحلیل خواهد شد. حق بیمه تامین اجتماعی طبق گزارش بانک جهانی جزو نماگر پرداخت مالیات محسوب می‌شود. در سال ۲۰۱۵، ایران بین ۱۸۹ کشور در رتبه ۱۲۴م از نظر سهولت پرداخت مالیات قرار دارد. نرخ حق بیمه تامین اجتماعی سهم کارفرما (در ایران ۲۵،۹ درصد از سود است در حالی که در عربستان، امارات، قطر، اردن، عمان، کویت، عراق، بحرین، کره جنوبی، آمریکا، انگلستان (بین ۹ تا ۱۴ درصد) بسیار بالاتر است. در ایران، یک بنگاه باید سالانه ۱۲ بار حق بیمه پرداخت کند که ۲۴۰ ساعت زمان صرف می‌کند. وضعیت ایران از این نظر نیز نامناسب است.

واژگان کلیدی: محیط کسب و کار، شاخص پرداخت مالیات،

بیمه تامین اجتماعی

مقدمه:

گزارش پایش محیط کسب و کار در ایران توسط مرکز پژوهشهای مجلس نشان می‌دهد که از نظر تشکلهای خصوصی، کسب و کارها و مدیران بنگاهها، بالا بودن نرخ حق بیمه تامین اجتماعی در بین ۲۲ مؤلفه مورد سنجش، پنجمین عامل مهم در اخلاص محیط کسب و کار ایران در پاییز ۱۳۹۳ بوده است.

در ایران، طبق ماده (۲۸) قانون تامین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ و اصلاحات بعدی آن برای این که افراد مشمول قانون کار از مزایای بیمه تامین اجتماعی استفاده کنند کارفرمایان باید به اداء بیمه هر کارگر ۲۳ درصد دستمزد و یا مجموع دریافتی افراد با مزایا را بدون در نظر گرفتن حق اولاد به عنوان حق بیمه ماهیانه بپردازند. همچنین ۷ درصد نیز از سوی کارگر باید پرداخت شود که رقم آن

در حالی که گزارش بانک جهانی در نماگر پرداخت مالیات از میان هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم مالیاتها فقط بر نرخ مالیاتها و حق بیمه تامین اجتماعی، تعداد دفعات پرداخت در یک سال و ساعات صرف شده تمرکز دارد مسائلی مانند نحوه برخورد با مشاغل سخت و زیان آور، جریمه‌های تاخیر، دریافت مفاصاحساب، حق بیمه قراردادهای رسیدگی به اختلافات مربوط به بیمه تامین اجتماعی بین کارفرمایان با کارگران و اعتراضهای کارفرمایان به تامین اجتماعی نیز هزینه‌های زیادی را به کسب و کارها تحمیل می‌کند. در سال ۱۳۹۲ حدود ۶۱ هزار شکایت درباره بیمه تامین اجتماعی از کارفرمایان توسط کارگران و حدود ۱۲۵ هزار شکایت توسط کارفرمایان از سازمان تامین اجتماعی مطرح شده است. با توجه به این شرایط پیشنهاد می‌شود در نرخ بیمه تامین اجتماعی، تعداد دفعات پرداخت آن، حل اختلافات در تامین اجتماعی اصلاحاتی صورت گیرد.

توسط کارفرمایان پس از کسر از حقوق کارگران به تامین اجتماعی پرداخت می‌شود. در مجموع ۳۰ درصد حقوق و دستمزد و یا مجموع دریافتی افراد در هر ماه باید به عنوان حق بیمه پرداخت شود. همچنین، کارفرمایان مشاغل سخت و زیان آور مکلف هستند ۴ درصد حق بیمه بیشتر علاوه بر موارد مذکور پرداخت کنند. سهم کارفرما در پرداخت حق بیمه طی سالهای ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ بر مبنای حداقل دستمزد مصوب، از رقم ۷۵ هزار تومان به ۱۶۳ هزار تومان افزایش یافته است. به طور کلی طبق فرمول محاسباتی برای تعیین سهم بیمه شاغلان مشمول قانون کار، در صورتی که افراد در هر ماه به هر دلیلی از قبیل سابقه کاری، تخصص، مهارت، پست مدیریتی و یا هر عنوان دیگری دریافتی‌های بالاتری از حداقل‌های مصوب شورای عالی کار داشته باشند، رقم حق بیمه سهم کارفرما متناسب با آن افزایش خواهد یافت.

از آنجایی که نظام‌های تامین اجتماعی و مولفه‌های آن در کشورهای مختلف تفاوت دارد، هدف اصلی این تحقیق این است که آخرین وضعیت کشورهای مختلف جهان با تاکید بر ایران از نظر هزینه‌های بیمه تامین اجتماعی برای کارفرمایان بررسی شود. بنابراین نماگر پرداخت مالیات به طور کلی و مالیات نیروی کار یا همان حق بیمه تامین اجتماعی در ایران به طور خاص از لحاظ نرخ، تعداد دفعات و زمان مورد نیاز برای پرداخت آن طبق گزارش سهولت کسب و کار بانک جهانی تحلیل خواهد شد.

سپس، مسائل اصلی که کارفرمایان ایرانی در پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی با آن روبرو هستند مطرح خواهد شد. در نتیجه، راهکارهایی برای بازنگری و اصلاح قوانین و مقررات و رویه‌های موجود در حوزه تامین اجتماعی در جهت بهبود محیط کسب و کار در کشور ارائه خواهد شد.

در این مقاله، در قسمت اول، مبانی و روش مرتبط با موضوع تحقیق ارائه می‌شود. قسمت دوم، جایگاه تامین اجتماعی در شاخص سهولت محیط کسب و کار بانک جهانی را تبیین می‌کند. در قسمت سوم، به منظور شفاف ساختن وضعیت کشور از منظر شاخص پرداخت مالیات‌ها و به طور خاص حق بیمه تامین اجتماعی در ابعاد جهانی، بر پایه گزارش کسب و کار بانک جهانی در سال ۲۰۱۵، وضعیت ایران با چند کشور منتخب مقایسه می‌شود. در قسمت چهارم، وضعیت پرداخت مالیات و حق بیمه تامین اجتماعی با توجه به سطح توسعه یافتگی کشورها تحلیل می‌شود. قسمت پنجم، به مسائل کسب و کارها با تامین اجتماعی در ایران می‌پردازد. قسمت پایانی به بیان نتایج و ارائه پیشنهادهایی برای بهبود نقش تامین اجتماعی در محیط کسب و کار ایران اختصاص دارد.

اهمیت و روش تحقیق:

محیط کسب و کار به عنوان محیط سیاستی، نهادی و رفتاری است که بازدهی و خطرات مرتبط با فعالیتهای اقتصادی و سرمایه گذاری را تحت تاثیر قرار می‌دهد. همچنین محیط کسب و کار عبارت است از مجموعه عواملی که بر هزینه‌های بنگاه‌ها مؤثرند اما تقریباً خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها قرار دارند. این هزینه‌ها برخی مواقع به شکل پرداخت مالیات و حق بیمه تامین اجتماعی (مالیات بر نیروی کار) با نرخ مشخصی است که به طور مستقیم به دولت پرداخت می‌شود، گاهی به شکل هزینه‌های تمکین مالیاتی یا هزینه‌های است که برای مالیات دادن به بنگاه‌های تحمیل می‌شود مانند تهیه اسناد و دفاتر خاص، ارسال مدارک، رفتن به اداره مالیاتی، کسب اطلاعات و آموزشهای لازم، حل و فصل اختلافات و... گزارش سهولت محیط کسب و کار کشورها که توسط گروه کسب و کار بانک جهانی منتشر می‌شود برای اندازه گیری سهولت پرداخت مالیات در کشورها از میان این عوامل هزینه‌ها را بر نرخ مالیاتها و حق بیمه تامین اجتماعی، تعداد دفعات پرداخت در یک سال و ساعت‌های صرف شده برای پرداخت تمرکز دارد. به نظر می‌رسد این عوامل فقط تا حدودی می‌تواند هزینه‌های کسب و کارها در پرداخت مالیات را نشان دهد و عواملی

اصلی در هر کشور از جمله ایران وجود دارد که هزینه‌های زیادی را به کسب و کارها تحمیل می‌کند. در این میان، اختلافات پیش آمده بین کارفرمایان با کارگران و سازمان تامین اجتماعی از اهمیت خاصی برخوردار است که در این مقاله فراتر از گزارش بانک جهانی به چنین مواردی نیز پرداخت خواهد شد. به منظور این که اهمیت پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی را در محیط کسب و کار نشان دهیم ابتدا با استفاده از مستندات موجود نگرش کسب و کارها به معضلات محیط کسب و کار کشور ارائه می‌شود. گروه مطالعات محیط کسب و کار در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی از پاییز ۱۳۸۹ تاکنون در پایان هر فصل، ارزیابی تشکل‌های اقتصادی سراسر کشور، از وضعیت مؤلفه‌های ملی محیط کسب و کار در ایران را با ابزار پرسشنامه استخراج و نتایج آن را در قالب گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب و کار در ایران را منتشر می‌کند.

پرسشنامه پایش محیط کسب و کار، شامل ۲۲ مولفه ملی محیط کسب و کار ایران است که برای بیش از ۹۰۰ تشکل اقتصادی شناسایی شده، در سراسر کشور از طریق نامبر ارسال می‌شود. در این پرسشنامه از مدیران تشکل‌های اقتصادی خواسته می‌شود، ارزیابی خود از وضعیت هر یک از مولفه‌های ۲۲ را در فصل مورد بررسی با اختصاص کمیتی بین (۱) بهترین ارزیابی و حالتی که مولفه مورد نظر اخلاص خاصی در اداره یا عملکرد بنگاه ایجاد نمی‌کند (تا) ۱۰ بدترین ارزیابی و حالتی که شدت اخلاص آن مولفه در عملکرد یا اداره بنگاه، بنگاهها را در معرض تعطیلی قرار می‌دهد (ارائه دهند. در پردازش نهایی نیز، سهم امثال متبوع تشکل و سهم بخشی از تولید ناخالص داخلی به عنوان دو وزن در تهیه میانگین نهایی ارزیابی تشکلهای هر استان و کل کشور لحاظ می‌شود.

یکی از مولفه‌های مورد ارزیابی در پایش‌های فصلی محیط کسب و کار مرتبط با بیمه‌های اجباری سازمان تامین اجتماعی و تحت عنوان "نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی" است.

همان‌طور که در جدول ۱ آمده است طبق گزار‌های فصلی منتشر شده، از پاییز سال ۱۳۸۹ تا پاییز ۱۳۹۳، بالا بودن نرخ بیمه‌های اجباری از منظر صاحبان کسب و کار یکی از مولفه‌های مهم تاثیرگذار بر فعالیتهای تولیدی و خدماتی است. بدترین ارزیابی مربوط به پاییز ۱۳۸۹ با امتیاز ۷/۲۹ است و بهترین ارزیابی مربوط به پاییز ۱۳۹۱ با امتیاز ۶/۰۰ است. برای پاییز و زمستان ۱۳۸۹، بهار و پاییز ۹۰، صاحبان کسب و کار دومین مشکل خود را بالا بودن نرخ بیمه‌های اجباری در فضای کسب و کار معرفی کرده‌اند. در فصول بعد این روند کمی بهبود یافته به طوری که برای زمستان ۹۰ و سالهای بعد از آن تا بهار ۹۳، این مولفه به لحاظ رتبه بهبود یافته است. اما آنچه مسلم است این است که در میان ۲۲ مولفه مورد ارزیابی، بالا بودن نرخ بیمه‌های اجباری از اهمیت بالایی برای فعالیت اقتصادی برخوردار است و روند درجه‌ی اهمیت این مولفه نسبت به سایر مولفه‌ها برای تابستان ۹۰، ۹۱ و ۹۲ و بهار ۹۳ به ترتیب ۴، ۶، ۷ است که حاکی از نامساعدتر شدن وضعیت نسبی این مولفه است. در تابستان ۹۳ بالا بودن نرخ حق بیمه‌های اجباری به عنوان سومین چالش محیط کسب و کار شناخته شده است.

جدول ۱- رتبه مولفه «نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی» طبق گزارش پایش محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌های مجلس دوره ۱۳۹۳-۱۳۸۹

رتبه مولفه نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی (۱ بدترین وضعیت و ۲۲ بهترین وضعیت)	امتیاز (۱ بهترین و ۱۰ بدترین)	دوره (فصل)
۲	۷/۲۹	پاییز ۱۳۸۹
۲	۶/۹۷	زمستان ۱۳۸۹
۲	۶/۸۲	بهار ۱۳۹۰
۴	۶/۶۰	تابستان ۱۳۹۰
۲	۶/۵۵	پاییز ۱۳۹۰
۶	۶/۲۱	زمستان ۱۳۹۰
۵	۶/۶۶	بهار ۱۳۹۱
۹	۶/۲۵	تابستان ۱۳۹۱
۷	۶/۰۰	پاییز ۱۳۹۱
۷	۶/۱۱	زمستان ۱۳۹۱
۷	۶/۳۳	بهار ۱۳۹۲
۶	۶/۷۴	تابستان ۱۳۹۲
۷	۶/۳۷	پاییز ۱۳۹۲
۷	۶/۲۳	زمستان ۱۳۹۲
۷	۶/۵۷	بهار ۱۳۹۳
۳	۴۹	تابستان ۱۳۹۳
۵	۶/۳۷	پاییز ۱۳۹۳

منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، پایش محیط کسب و کار ایران، فصول مختل.

روش تحقیق در این مقاله به این صورت است که از میان ۱۰ نمانگری که به منظور اندازه گیری و رتبه بندی سهولت محیط کسب و کار کشورها توسط گروه کسب و کار بانک جهانی استفاده می شود، نماگر پرداخت مالیات به دلیل در برداشتن شاخص‌های فرعی نرخ مالیات نیروی کار (نرخ حق بیمه تامین اجتماعی)، تعداد پرداختها و ساعتهای پرداخت آن، انتخاب خواهد شد. این شاخص‌های فرعی، علاوه بر ارائه ی تصویری شفاف از وضعیت فعلی کشور، در حوزه مالیات ها، امکان مقایسه با سایر اقتصادها را فراهم می کند. به این منظور، ابتدا از گزارش پرداخت مالیات گروه کسب و کار بانک جهانی اطلاعات مربوط به نرخ انواع مالیات و حق بیمه تامین اجتماعی، تعداد دفعات پرداخت و ساعات صرف شده برای پرداخت مالیات و حق بیمه تامین اجتماعی برای کشورهای منتخب از جمله ایران و سایر کشورها گردآوری خواهد شد. سپس، کشورهای مختلف با توجه به سطح توسعه یافتگی در سه گروه با درآمد سرانه پایین، متوسط و بالا تقسیم خواهند شد و سهولت مالیات و حق بیمه تامین اجتماعی در این سه گروه تبیین خواهد شد. همچنین بر اساس اسناد قوانین و مقررات و فرایندهای پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی در ایران توسط کسب و کارها و جمع آوری آمار و اطلاعات مربوط به تعاملات کسب و کارها در پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی تلاش می شود تا مشکلات و مسائل آنها در ایران شناسایی شود. با توجه به مقایسه های بین کشوری و شواهد ایران می توان اقدامهای اصلاحی را در ارتباط با چالش هوا و مسائل موجود

میان کارفرمایان و سازمان تامین اجتماعی با هدف بهبود محیط کسب و کار و رونق اشتغال و تولید تبیین کرد.

جایگاه تامین اجتماعی در شاخص سهولت محیط کسب و کار:

در ادبیات اقتصادی برای بررسی عملکرد اقتصاد هر کشور از حیث کارآمد بودن نظام ها و سیاستها و قوانین مالیاتی، شاخصها و معیارهای متفاوتی وجود دارد. از سال ۲۰۰۳، همه ساله بانک جهانی در گزارشهایی تحت عنوان "انجام کسب و کار" سهولت محیط کسب و کار کشورها را اندازه گیری می کند و تحلیل هایی در رابطه با وضعیت و جایگاه اقتصادها و اقدامات موثر بر حوزه های کسب و کار ارائه می دهد. در ۲۰۰۳، این گزارشها بر مبنای ۵ نماگر ترکیبی تعریف و برای ۱۳۳ کشور ارزیابی و منتشر شد و با گذشت زمان نماگرهای دیگری به آن اضافه شد به طوری که گزارش منتشر شده در سال ۲۰۱۵، بر مبنای ۱۱ نماگر اصلی (شروع کسب و کار، چگونگی اخذ مجوزها، دریافت انرژی، تجارت خارجی، پرداخت مالیات، حمایت از سرمایه گذاران خرد، ثبت داراییها، اخذ اعتبار، نحوه صدور حکم در نظام قضایی، اجرای قراردادهای و در نهایت قوانین و مقررات بازار کار) وضعیت سهولت محیط کسب و کار کشورها را رصد می کند. مبنای اندازه گیری و مقایسه محیط کسب و کار هر کشور با سایر کشورها، سهولت اجرای یازده فعالیت فوق بر مبنای زمان، هزینه و مراحل انجام دادن آن است. در گزارش ۲۰۱۵ م، از میان ۱۹۸ کشور، ایران در جایگاه ۱۳۰ام قرار دارد که نسبت به گزارش سال ۲۰۱۴ دو پله صعود کرده است.

جدول ۱- رتبه ایران در نماگرهای اصلی سهولت کسب و کار بانک جهانی

تغییرات	رتبه ایران در گزارش ۲۰۱۵	رتبه ایران در گزارش ۲۰۱۴	نماگرهای اصلی کسب و کار
۸	۶۲	۷۰	شروع کسب و کار
-۱۱	۱۷۲	۱۶۱	اخذ مجوزها
۱۲	۱۰۷	۱۱۹	دسترسی به انرژی
-۲	۱۶۱	۱۵۹	ثبت دارایی ها
-۳	۸۹	۸۶	اخذ اعتبار
-۱۱	۱۵۴	۱۴۳	حمایت از سرمایه گذاران
-۶	۱۲۴	۱۱۸	پرداخت مالیات
۷	۱۴۸	۱۵۵	تجارت برون مرزی
۱	۶۶	۶۷	اجرای قراردادهای
-۱	۱۳۸	۱۳۷	پایان کسب و کار

منبع: گزارش کسب و کار (ایران) بانک جهانی سال ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵

مالیات یک عامل اساسی محیطی و موثر بر فضای کسب و کار شناخته می‌شود. بر مبنای روش شناسی گزارش سهولت محیط کسب و کار بانک جهانی، نماگر پرداخت مالیات از سال ۲۰۰۶ در گزارش‌های سهولت محیط کسب و کار محاسبه می‌شود. در این نماگر، کلیه مالیات‌هایی که یک شرکت با ابعاد متوسط اقتصادی در یک سال پرداخت می‌کند و همچنین هزینه‌های اداری ناشی از پرداخت آنها ثبت می‌شود. این مالیات‌ها شامل مالیات بر درآمد یا سود شرکتهای، مالیات بر نیروی کار (حق بیمه تامین اجتماعی) و سایر پرداختهای اجباری به دولت توسط کارفرما، مالیات بر دارایی، مالیات نقل و انتقال دارایی، مالیات بر سود سهام، مالیات بر سود سرمایه، مالیات بر نقل و انتقالات مالی، مالیات جمع‌آوری زباله، مالیات بر حمل و نقل و جاده و حتی کوچکترین هزینه‌ها می‌شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در این بخش تنها به تعریف سنتی مالیات‌ها اکتفا نشده و کلیه هزینه‌های مالیاتی و پرداختهایی که در تصمیم‌گیری یک شرکت نقش دارد و در صورتهای مالی آن می‌آید؛ در نظر گرفته می‌شود در نهایت بعد از آنکه امتیاز هر کشور بدست آمد، کشورها بر مبنای فاصله‌شان با بهترین امتیاز طبقه بندی می‌شوند.

جدول ۲ - میانگین شاخص‌های فرعی نماگر پرداخت مالیات در گروه‌های کشورها

مناطق	نرخ مالیات (از سود)	تعداد پرداخت مالیات (بار در سال)	زمان موردنیاز (ساعت)
متوسط آفریقا	۶/۴۶	۲/۳۶	۳۱۷
متوسط آسیا و اقیانوسیه	۳/۳۶	۴/۲۵	۲۹
متوسط آمریکای مرکزی و حوزه کارائیب	۹/۴۲	۸/۳۳	۲۱۱
متوسط آسیای مرکزی و اروپای شرقی	۷/۳۴	۳/۲۳	۲۴۵
متوسط EU&EFTA	۰/۴۱	۳/۱۲	۱۷۶
متوسط خاورمیانه	۰/۲۴	۸/۱۶	۱۶۰
متوسط آمریکای شمالی	۹/۳۸	۲/۸	۲۱۳
متوسط آمریکای جنوبی	۴/۵۵	۷/۲۳	۶۲۰
متوسط OECD	۳/۴۴	۸/۱۱	۴/۱۷۵

منبع: سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی، گزارش پرداخت مالیات ۲۰۱۵.

با توجه به جدول ۳، ایران در نماگر پرداخت مالیات با یک روند نزولی، از رتبه ۱۱۸ به رتبه ۱۲۴ رسیده و در زمره آخرین جایگاه کشورهای خاورمیانه یعنی قبل از یمن با رتبه ۱۳۴ در نماگر پرداخت مالیاتها قرار دارد. براساس گزارش کسب و کار در سال ۲۰۱۵، شرکتها در ایران در مجموع باید ۲۰ بار و با صرف ۳۴۴ ساعت برای پرداخت مالیات اقدام و ۱/۴۴ درصد از سود سالانه خود را بابت مالیات و عوارض پرداخت نمایند. نکته درخور توجه این است که در گزارش سال های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵، کاهش رتبه ایران در حالی اتفاق افتاده است که هم کمیت شاخص های فرعی و هم شاخص برای دو سال ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ ثابت مانده است و به عبارتی، سایر کشورها عملکرد بهتری داشته اند. بخشی از این سقوط طی این سال ناشی از ضعف عملکرد و قوانین و مقررات ناظر بوده و بخشی هم ناشی از تلاش بیشتر کشورهای همسایه و رقیب در این حوزه است که به افت جایگاه ایران منجر شده است (سالاری، ۱۳۹۰). در جدول ۴، زیرشاخص های نماگر پرداخت مالیات با توجه به قوانین و مقررات رسمی ایران، امکان مقایسه و تحلیل وضعیت کشور را به شکل بهتری فراهم می کند.

جدول ۳ - شاخص های فرعی نماگر پرداخت مالیات در ایران

رتبه کلی شاخص پرداخت مالیات ها در سال		سال ۲۰۱۴	سال ۲۰۱۵	شاخص ها
۲۰۱۵	۲۰۱۴			
۱۲۴	۱۱۸	۲۰/۰	۲۰/۰	تعداد پرداخت در سال
		۳۴۴/۰	۳۴۴/۰	زمان صرف شده (ساعت/ سال)
DTF (درصد POINTS)		۱۷/۸	۱۷/۸	نرخ مالیات بر سود (درصد)
		۲۵/۹	۲۵/۹	نرخ مالیات بر نیروی کار (درصد)
۷۸/۶۶	۷۸/۶۶	۰/۴	۰/۴	سایر مالیات ها (درصد)
		۴۱/۱	۴۴/۱	نرخ کل مالیات (درصد سود)

منبع: سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی گزارش کشور ایران (سال ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵)

جدول ۴ - زیرشاخص‌های نماگر پرداخت مالیات در ایران

نوع مالیات	تعداد پرداخت در یک سال	زمان صرف پرداخت یک سال	نرخ قانونی مالیاتها	پایه مالیاتی	نرخ مالیات به عنوان درصدی از سود	توضیحات
مالیات بر نیروی کار (حق بیمه تأمین اجتماعی)	۱۲	۲۴۰	۳۳ درصد	دستمزد ناخالص	۲۵/۹۴ درصد	-
مالیات بر درآمد شرکتها	۱	۳۲	۲۵ درصد	سود مشمول مالیات	۱۷/۷۷	-
مالیات بر نقل و انتقالات دارایی	۱	-	۵ درصد	ارزش برآورده شده زمین	۰/۳۶	-
مالیات بر هر تراکنش چکی (تمبر بر دارایی)	۱	-	۲۰۰ ریال به ازای هر چک	تعداد چک های صادر شده	۰۰/۰	-
مالیات بر دارایی	۱	-	نرخ های متفاوت	ارزش برآورد شده دارایی	۰۰/۰	مقدار کم
مالیات بر ارزش افزوده	۴	-	بیشتر از ۵ درصد تا ۱ فروردین ۱۳۹۲ و ۶ درصد برای پس از آن	ارزش افزوده	۰۰/۰	شامل نشده
کل	۲۰	۰/۳۴۴	-	-	۰۷/۴۴	-

منبع: سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی گزارش کشور ایران (سال ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵)

از میان انواع مالیاتهایی که کسب و کارها در ایران پرداخت میکنند، حق بیمه تأمین اجتماعی و مالیات بر سود بیشترین سهم را دارا هستند. نکته قابل توجه آن است که با این که نرخ حق بیمه تأمین اجتماعی ۲۳ درصد و ۲ درصد کمتر از مالیات بر درآمد شرکتها است، اما سهم بیشتری از نرخ کل مالیات را به خود اختصاص می‌دهد زیرا حق بیمه بر مبنای دستمزد کارکنان و مالیات بر درآمد شرکتها بر مبنای سود شرکتها دریافت می‌شود. به عبارتی از مجموع ۴۴ / ۰۷ درصدی که شرکتها از سودشان به شکل مالیات پرداخت می‌کنند، ۲۵ / ۹۴ درصد آن مربوط به حق بیمه تأمین اجتماعی و ۱۷ / ۷۷ درصد آن مربوط به مالیات بر درآمد شرکتها است. این برتری در سهم، شامل تعداد پرداختها و زمان پرداختها نیز می‌شود. از ۲۰ بار پرداخت مالیات توسط کسب و کارها، ۱۲ بار آن مربوط به حق بیمه تأمین اجتماعی، ۴ بار مربوط به مالیات بر ارزش افزوده و ۱ بار مربوط به مالیات بر درآمد شرکتها است که به ترتیب ۲۴۰، ۷۲ و ۳۲ ساعت برای پرداخت آنها زمان صرف می‌شود.

تحلیل سهولت پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی در ایران و سایر کشورها:

مقایسه ایران با سایر کشورها می‌تواند درک بهتری از چگونگی و وضعیت محیط کسب و کار ایران در پرداخت مالیات فراهم سازد. کشور ایران از لحاظ تقسیم بندی منطقه ای در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا قرار دارد و در گزارش سهولت کسب و کار بانک جهانی در گروه کشورهای خاورمیانه قرار دارد. در گزارش مشخصات اقتصاد ایران در گزارش سهولت کسب و کار بانک جهانی برای سال ۲۰۱۵، اقتصادهای قابل مقایسه با ایران شامل عراق، اردن، لیبی، عمان، عربستان سعودی و امارات متحده عربی می‌شوند که اطلاعات مرتبط با این کشورها و چند کشور منتخب دیگر از جمله ترکیه، کره جنوبی، ژاپن، فرانسه انگلستان و آمریکا در جدول ۵ آمده است. در این تقسیم بندی فاصله بسیار زیاد و در عین حال جایگاه ضعیف ایران در مقایسه با جایگاه بالای کشورهایی نظیر امارات متحده عربی، عربستان سعودی و عمان، اردن و عراق قابل توجه است به طوری که در اقتصادهای قابل مقایسه با ایران، تنها کشور لیبی عملکرد بدتری داشته است. با مقایسه نرخ حق بیمه در این کشورها، تعداد پرداختها و زمان مورد نیاز برای آن، دیده می‌شود که بیشترین نرخ حق بیمه تامین اجتماعی در ایران از کسب و کارها دریافت میشود و این تقریباً اندکی کمتر از دو برابر در این کشورها است.

در کشورهای ایران و لیبی برای پرداختهای مالیاتی باید به ترتیب ۳۴۴ و ۸۸۹ ساعت زمان صرف شود که این در مقایسه با عملکرد کشورهایی مانند امارات متحده عربی، عربستان سعودی و عمان به ترتیب با ۶۴، ۶۸ و ۶۸ ساعت، وضعیت بسیار پرهزینه‌تری را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول ۵، دیده میشود به طور کلی هر چقدر تعداد پرداختها در کشورها بیشتر است، وقت بیشتری برای پرداخت مالیاتها صرف می‌شود که در کشورهای اردن، ایران، لیبی، عراق این همبستگی کاملاً مشهود است. اما با مقایسه عملکرد عمان و عربستان سعودی نشان می‌دهد عوامل دیگری از جمله زیرساخت‌های مالیاتی نیز نقش دارند. در کشور عمان ۱۴ بار پرداخت مالیاتی تنها با صرف ۶۸ ساعت به انجام می‌رسد این در حالی است که در کشور عربستان سعودی در حالی که تعداد دوره‌ها به حدود یک چهارم، یعنی ۳ بار کاهش می‌یابد، اما زمان مورد نیاز تقریباً نزدیک به کشور عمان بوده و تنها ۴ ساعت و در مجموع با صرف ۶۴ ساعت به انجام می‌رسد.

در جدول ۵، مالیات بر نیروی کار (حق بیمه تامین اجتماعی) و تعداد پرداختها و مدت زمان لازم برای پرداخت این دوره‌ها علاوه بر کشورهای خاورمیانه، برای کشورهای ترکیه، کره جنوبی فرانسه، انگلستان، آمریکا و ژاپن نیز آمده است. دو ستون اول از جدول ۴، این امکان را فراهم می‌کند تا کشورها را از منظر رتبه کسب و کار کل و در پرداختها مالیاتی در مقایسه کرد. در گروه کشورهای خاورمیانه امارات متحده عربی، عمان، عربستان سعودی، قطر، بحرین و کویت به ترتیب با رتبه‌های ۲۲، ۴۹، ۵۰، ۵۰ و ۵۳ و ۸۶ بهترین رتبه سهولت محیط کسب و کار را کسب کرده‌اند و جایگاه کشور ایران با رتبه ۱۳۰، با فاصله کمی از کشورهای سوریه، عراق، و یمن به ترتیب با بدترین عملکرد قرار دارد. اما در زمینه شاخص پرداخت مالیات، بیشتر کشورهای خاورمیانه از جایگاه مناسبی برخوردار هستند به گونه‌ای که قطر، عمان، امارات متحده عربی بهترین عملکرد را در زمینه شاخص مذکور در بین ۱۹۸ اقتصاد داشته‌اند. از ۱۳ کشور در گروه خاورمیانه، وضعیت کشورهای سوریه، ایران و یمن به ترتیب با رتبه ۱۱۷، ۱۲۴ و ۱۳۵ از جایگاه مقبولی برخوردار نیست. نکته قابل توجه این است که حتی کشورهایی مانند عراق، اردن و لبنان که از رتبه کسب و کار خوبی در میان اقتصادها برخوردار نیستند، اما در زمینه شاخص پرداخت مالیات از وضعیت بهتری برخوردارند. ایران با کره جنوبی به عنوان پنجمین اقتصاد و ترکیه ۵۵ امین اقتصاد از منظر سهولت در کسب و کار، فاصله زیادی دارد و این فاصله نیز در سهولت و کیفیت انجام کارها در حوزه پرداخت مالیات نیز قابل مشاهده است.

جدول ۵ - نماگر پرداخت مالیات و مالیات بر نیروی کار در ایران و کشورهای منتخب در گزارش سال

۲۰۱۵

(مرتب شده بر اساس رتبه در پرداخت مالیات)

کشور	رتبه در سهولت محیط کسب و کار	رتبه در پرداخت مالیات	نرخ مالیات (از سود)		تعداد پرداخت مالیات (در سال)		زمان مورد نیاز (ساعت)	
			مالیات کل	مالیات نیروی کار	مالیات کل	مالیات نیروی کار	مالیات کل	مالیات نیروی کار
امارات متحده عربی	۲۲	۱	۱۴/۱	۱۴/۸	۴	۱	۱۲	۱۲
قطر	۵۰	۱	۱۱/۳	۱۱/۳	۴	۱	۳۶	۴۱
عمان	۵۰	۱	۱۱/۸	۲۳/۰	۱۲	۱۲	۱۲	۶۸
عربستان سعودی	۴۹	۳	۱۲/۴	۱۴/۵	۳	۱	۳۴	۶۴
انگلستان	۸	۱۶	۱۱/۳	۳۳/۷	۸	۱	۴۸	۱۱۰
بحرین	۵۳	۸	۱۳/۵	۱۳/۵	۱۲	۱۲	۶۰	۶۰
کویت	۸۶	۱۱	۱۲/۸	۱۲/۸	۱۲	۱۲	۹۸	۹۸
کره جنوبی	۵	۲۵	۱۳/۶	۳۲/۴	۲	۲	۸۰	۱۸۷
لبنان	۱۰۴	۴۰	۲۳/۸	۲۹/۹	۱۲	۱۲	۱۰۰	۱۸۳
اردن	۱۱۷	۴۵	۱۳/۸	۲۹/۰	۱۲	۱۲	۹۰	۱۵۱
ایالات متحده آمریکا	۷	۴۷	۹/۷	۴۳/۸	۱۱	۴	۵۵	۱۷۵
عراق	۱۵۶	۵۲	۱۳/۵	۳۷/۸	۱۳	۱۲	۲۸۸	۳۱۲
ترکیه	۵۵	۵۶	۱۹/۲	۴۰/۱	۱۱	۱	۸۰	۲۶۶
فرانسه	۳۱	۹۵	۵۱/۷	۶۶/۶	۸	۲	۸۰	۱۳۷
سوریه	۱۷۵	۱۱۷	۱۹/۳	۴۲/۵	۱۹	۱۲	۳۶	۳۳۶
ژاپن	۲۹	۱۲۲	۱۸/۱	۵۱/۳	۱۴	۳	۱۴۰	۳۳۰
ایران	۱۳۰	۱۲۴	۲۵/۹	۴۴/۱	۲۰	۱۲	۲۴۰	۳۴۴
یمن	۱۳۷	۱۳۵	۱۱/۳	۳۳/۳	۴۴	۲۴	۷۲	۲۴۸
لیبی	۱۸۸	۱۵۷	۱۰/۵	۳۱/۵	۱۹	۱۲	۲۱۰	۸۸۹
ونزوئلا	۱۸۲	۱۸۸	۱۸	۶۵/۵	۷۱	۲۸	۲۸۸	۷۹۲

منبع: سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی، گزارش پرداخت مالیات ۲۰۱۵.

تعداد پرداختها و زمان بسیار به هم نزدیک هستند اما نرخ مالیات بر نیروی کار و نرخ کل مالیات‌ها در کشور کره جنوبی از کشور ترکیه کمتر است و همین موضوع منجر به اختلاف قابل توجهی در رتبه کسب و کار و به طور خاص رتبه پرداخت مالیاتها برای این دو کشور شده است.

وضعیت پرداخت مالیات و حق بیمه تامین اجتماعی با توجه به سطح توسعه یافتگی کشورها:

به منظور بررسی وضعیت پرداخت مالیات و حق بیمه تامین اجتماعی با توجه به سطح توسعه یافتگی کشورها، ۱۸۹ کشور موجود در گزارش کسب و کار بانک جهانی به سه گروه کشورهای با درآمد پایین، درآمد متوسط (ایران در این گروه قرار دارد) و درآمد بالا تقسیم شدند. در جدول ۶، اطلاعات کاملی از متوسط نرخ بیکاری، تولید ناخالص داخلی سرانه، رتبه کل سهولت محیط کسب و کار، رتبه کل سهولت پرداخت مالیاتها و... برای کل کشورها و سه گروه مذکور آمده است. نکته حائز اهمیت آن است که به طور متوسط نرخ بیکاری کشورهای با درآمد پایین کمتر از سایر گروه‌ها است. این در حالی است که بیشترین مقدار متوسط نرخ انواع مالیات، تعداد ساعت و زمان را دارد و در عین حال متوسط تولید سرانه این گروه از کشورها حدود یک دهم متوسط تولید سرانه کل کشورها است و از نظر رتبه کسب و کار نیز از جایگاه نامناسب‌تری برخوردار هستند.

این ناهمخوانی در نرخ بیکاری و محیط کسب و کار به این دلیل است که، شاغلان در هر کشوری به دو حوزه کلی دولتی و خصوصی (رسمی و غیر رسمی) تقسیم می‌شوند. شاغلان بخش خصوصی غیررسمی تحت پوشش هیچ بیمه ای قرار ندارند (محمودزاده و سبحانی، ۱۳۹۲) بنابراین با توجه به ساختار چنین کشورهایی، بخش غیر رسمی از قوانین و مقررات مرتبط با مالیاتها تاثیر نمی‌پذیرند. اما در میان گروه‌های با درآمد متوسط و بالا، مشاهده می‌شود که، کشورهای با درآمد متوسط بیشترین نرخ بیکاری را در میان گروه‌های موجود دارند و در عین حال نسبت به کشورهای با درآمد بالا، متوسط نرخ‌های مالیاتی کل و مالیات بر شرکتها بالاتر است. اما متوسط نرخ مالیات بر نیروی کار در کشورهای با درآمد متوسط تقریباً یک درصد بیشتر است. اما نکته قبول توجه در متوسط نرخ سایر مالیاتها است که به میزان قابل توجهی در کشورهای با درآمد

طبق جدول ۵، نرخ مالیات بر نیروی کار (نرخ بیمه تامین اجتماعی) و تعداد دوره‌های پرداخت آن در سال و همچنین زمان صرف شده برای پرداخت آن گزارش شده است. کارفرمایان در کشورهای ایران، لبنان و سوریه بیشترین نرخ بیمه بیکاری را در میان کشورهای خاورمیانه پرداخت می‌کنند و این در حالی است که برای سایر کشورها این نرخ نزدیک به ۱۱ تا ۱۴ درصد است. قوانین و مقررات کشور یمن، کسب و کارها را ملزم کرده است تا برای پرداخت مالیات نیروی کار ۲۴ بار در سال مراجعه کرده و در مجموع ۷۲ ساعت از وقت خود را برای تکمیل فرایند پرداخت مالیات صرف کنند.

به غیر از کشورهای قطر، امارات و عربستان سعودی که تمام مالیات نیروی کار در یک بار و با وقت زمانی بین ۱۲ تا ۲۶ ساعت پرداخت می‌شود در بقیه کشورهای منطقه، کارفرمایان باید ۱۲ بار در سال برای پرداخت نرخ بیمه نیروی کار اقدام کنند.

نکته قابل توجه این است که با مقایسه نرخ مالیات نیروی کار و تعداد دفعات پرداخت آن با نرخ همه مالیاتهای پرداختی و تعداد دفعات پرداخت آن در کشورهای منطقه خاورمیانه، می‌بینیم که مالیات نیروی کار در این زمینه سهم قابل توجهی دارد. در میان کشورهای با تعداد پرداختهای ۱۲ بار در سال، عراق، ایران و لبنان به ترتیب ۲۸۸، ۲۴۰ و ۱۰۰ ساعت برای پرداخت مالیات نیروی کار وقت صرف می‌شود؛ در حالی که برای کشورهایی مانند عمان و سوریه به ترتیب ۱۲ و ۳۶ ساعت زمان نیاز است تا فرایند پرداخت انجام شود.

در ترکیه و کره جنوبی بر خلاف ایران فرایند پرداخت مالیاتها فرایندی زمان بر نیست و گواه این ادعا تعداد کمتر دفعات پرداخت مالیات و تعداد کمتر ساعت مورد نیاز است. کارفرمایان در کشور ترکیه یک بار در سال و در کشور کره ۲ بار در سال برای نیروی کار مالیات می‌پردازند، که البته برای پرداخت آن به ۸۰ ساعت زمان احتیاج دارند که در مقایسه با تعداد پرداختهای مشابه در کشورهایی مانند قطر، عربستان و امارات متحده عربی زمانی به مراتب بیشتر صرف می‌شود. نرخ مالیاتها و به طور خاص نرخ ۶/۱۳ درصدی مالیات نیروی کار در کشور کره جنوبی بسیار کمتر از نرخ ۹/۲۵ درصدی ایران است. در نتیجه این وضعیت، سهم به سزایی در وضعیت کسب و کار و جایگاه این کشور در میان سایر کشورها دارد. کشور ترکیه و کره جنوبی از منظر شاخص

بالا نسبت به دو گروه دیگر کمتر است. در رابطه با سایر متغیرهای نماگر پرداخت مالیات، کشورهای با درآمد متوسط هم تعداد دفعات پرداخت مالیات آنها بیشتر از متوسط گروه کشورهای با درآمد بالا است و هم به طور میانگین، ساعت بیشتری را برای پرداخت مالیات صرف می‌کنند.

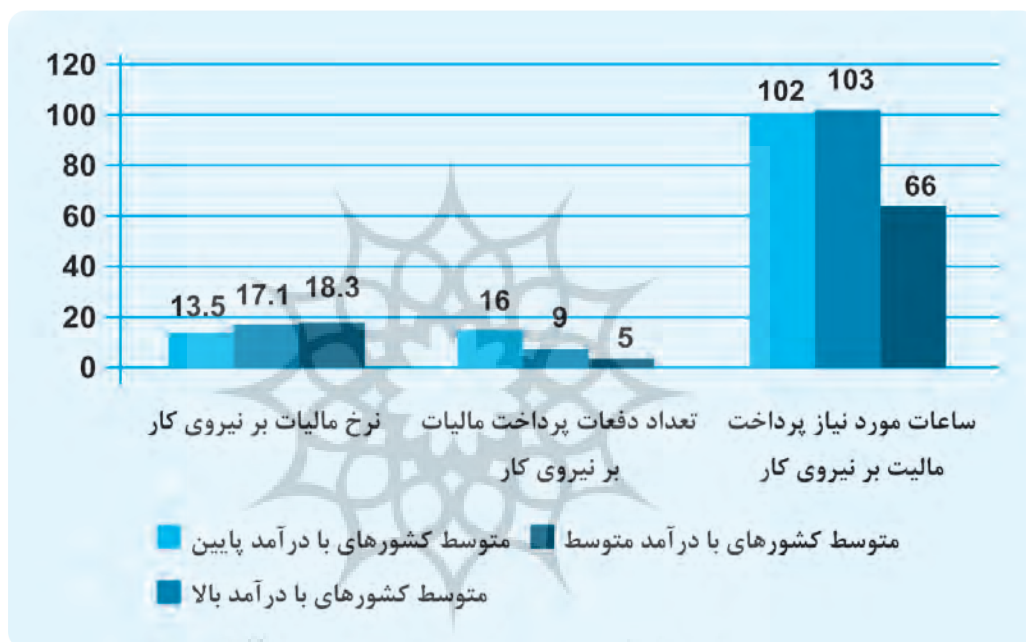
جدول ۶ - میانگین نرخ بیکاری، تولید ناخالص سرانه، نرخ، تعداد دفعات و ساعات مورد نیاز پرداخت مالیات در سه گروه از کشورها

متغیر	واحد	کل کشورها	درآمد پایین (زیر ۳۰۰۰ دلار)	درآمد متوسط (بین ۳۰۰۰ دلار تا ۲۰۰۰۰ دلار)	درآمد بالا (بالای ۲۰۰۰ دلار)
نرخ بیکاری	درصد	۸,۸	۷,۰	۱۰,۵	۸,۳
تولید ناخالص داخلی سرانه	دلار	۱۴۰۲۹	۱۲۴۰	۸۵۳۲	۴۵۸۵۲
رتبه کلی سهولت محیط کسب و کار	رتبه	۹۴,۲	۱۴۳,۴	۸۳,۶	۳۸,۲
رتبه کلی سهولت پرداخت مالیات	رتبه	۹۵,۳	۱۲۹,۰	۹۵,۸	۴۱,۸
مجموع نرخ همه مالیاتها	درصد	۴۱,۰	۴۵,۵	۴۰,۳	۳۵,۶
مجموع نرخ همه مالیاتها (از سود)	درصد	۱۶,۳	۱۸,۰	۱۵,۹	۱۴,۵
نرخ مالیات بر شرکتها	درصد	۱۶,۲	۱۳,۵	۱۷,۱	۳,۱۸
نرخ مالیات بر نیروی کار (حق بیمه تأمین اجتماعی)	درصد	۸,۶	۱۴,۰	۷,۳	۲,۸
نرخ سایر مالیاتها	دفعه	۲۵,۹	۳۷,۰۷	۲۳,۹	۱۱,۹
مجموع تعداد دفعات پرداخت مالیات	دفعه	۳,۴	۴,۲	۳,۶	۱,۴
تعداد دفعات پرداخت مالیات بر شرکتها	دفعه	۱۰,۱	۱۵,۵	۸,۶	۴,۹
تعداد دفعات پرداخت مالیات بر نیروی کار (حق بیمه تأمین اجتماعی)	دفعه	۱۲,۸	۱۸,۰	۱۲,۲	۵,۷
تعداد دفعات پرداخت سایر مالیاتها	ساعت	۲۶۶	۳۰۴	۲۹۵	۱۴۲
ساعات مورد نیاز	ساعت	۷۰	۷۶	۷۸	۴۲
پرداخت مالیات بر شرکتها					
ساعات مورد نیاز پرداخت مالیات بر نیروی کار (حق بیمه تأمین اجتماعی)	ساعت	۹۵	۱۰۲	۱۰۳	۶۶
ساعات مورد نیاز پرداخت سایر مالیاتها	ساعت	۱۰۱	۱۲۷	۱۱۴	۳۴

منبع: سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی، گزارش پرداخت مالیات ۲۰۱۵، بانک جهانی و محاسبات تحقیق.

همانطور که در جدول ۶ و شکل ۱ آمده است. کشورهای با تولید سرانه بالا با این که نرخ مالیات بر نیروی کار (حق بیمه تامین اجتماعی) بیشتری نسبت به کشورهای با تولید سرانه متوسط و پایین دارند اما دفعات کمتری برای پرداخت آن تعیین کرده اند و کسب و کارها در این کشورها، ساعات بسیار کمتری را به پرداخت این مالیات اختصاص می دهند.

شکل ۱ - نرخ تعداد دفعات و ساعت مورد نیاز در پرداخت مالیات بر نیروی کار حق بیمه تامین اجتماعی در سه گروه از کشورها در گزارش انجام کسب و کار ۲۰۱۵

منبع: سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی، گزارش پرداخت مالیات ۲۰۱۵، بانک جهانی و محاسبات تحقیق.

مسائل کسب و کارها با تامین اجتماعی در ایران:

در ایران، سازمان تامین اجتماعی یک سازمان بیمه گر اجتماعی است که پوشش دهنده کارگران حقوق بگیر و مزدی (به صورت اجباری) و صاحبان حرف و مشاغل آزاد (به صورت اختیاری) را در بر می گیرد. این سازمان دارای شخصیت حقوقی و استقلال مالی می باشد و مؤسسه عمومی غیردولتی می باشد که با توجه به آخرین تغییرات و ادغام سه وزارتخانه کار، رفاه و تامین اجتماعی و تعاون در زیر مجموعه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی طبق مقررات اداره می شود. سازمان تامین اجتماعی بر اساس قانون، عملیات خود را در قالب یک صندوق بیمه اجتماعی انجام می دهد. بر این اساس سازمان از نظر مالی، باید عملیات خود را به گونه ای تنظیم کند که مصارف خود را از محل منابع، تامین مالی کند. جریان درآمدی این سازمان و عوامل موثر بر آن نقش اساسی در سیاست گذاری های سازمان دارد زیرا جریان

- تشکیل پرونده و دریافت کد کارگاه در شروع فعالیت،
  - ارسال لیست بیمه شدگان و پرداخت حق بیمه هر ماه یک بار،
  - بازرسی از کارگاه ها توسط ماموران تامین اجتماعی چند بار در سال،
  - اطلاع و استفاده از تخفیف ها و معافیت‌های حق بیمه،
  - مسائل مربوط به مشاغل سخت و زیان آور از جمله مشمول شدن کارگاه و پرداخت حق بیمه بیشتر توسط کارفرما،
  - جرایم کارفرمایان به دلیل تاخیر در ارسال لیست بیمه شدگان یا تاخیر در پرداخت حق بیمه،
  - حق بیمه ی پیمانکاران و قراردادهای که در قراردادهای مختلف ساخت، پیمانکاری، نصب، پژوهشی و... شرایط خاص خود را دارد.
  - حساسرسی تامین اجتماعی از کارگاهها حتی بر اساس مدارک حدود ده سال قبل،
  - فرایند دریافت مفاصا حساب و سوابق بیمه ای برای موارد مختلف،
  - شکایت از کارفرماها توسط کارگران در هیاتهای تشخیص دعوی و حل اختلاف کار مستقر در اداره کار، تعاون و رفاه اجتماعی به خاطر مسائل حق بیمه تامین اجتماعی.
  - رسیدگی به شکایات کارفرمایان درباره اعتراض به میزان حق بیمه تعیین شده در هیات های بدوی و تجدیدنظر تشخیص مطالبات مستقر در ادارات تامین اجتماعی،
  - در ادامه از بین موارد فوق با توجه به اهمیت فقط بر دو مورد آخر یعنی شکایت از کارفرمایان توسط کارگران و نیز اعتراضات کارفرمایان به تامین اجتماعی تمرکز خواهیم کرد.
  - شکایت از کارفرمایان توسط کارگران به خاطر مسائل حق بیمه تامین اجتماعی
  - آمار و ارقام موجود موید شکایات متعدد و هزینه های ناشی از آن برای کارفرمایان و کارگران در موارد مختلف از جمله مسائل حق بیمه تامین اجتماعی است. در جدول ۷، دادخواستهای واصله به هیاتهای تشخیص و هیأت های حل اختلاف دعوی کار مستقر در اداره کار، تعاون و رفاه اجتماعی و همچنین تعداد و سهم دادخواستهای مرتبط با هر هیات از سال ۱۳۹۲ - ۱۳۸۹ آورده شده است.
- درآمدی سازمان که بخش عمده ی آن را درآمد حق بیمه تشکیل می دهد، الزاما یک جریان مستمر نیست بلکه متاثر از مسائل جمعیتی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، قوانین و مقررات، فرآیند نظام تصمیم گیری و... است که عمدتا آثار فزاینده یا کاهنده ای بر جریان درآمدی سازمان دارند. برای مثال رفتار اقتصادی بنگاهها و کارفرمایان تاثیر قابل توجهی بر درآمدهای سازمان دارد که این فرآیند به طور طبیعی بخش مصارف) تعهدات سازمان (را نیز تحت تاثیر قرار می دهد. بنابراین می توان گفت تکیه گاه اصلی این سازمان، مشارکت سه جانبه کارفرمایان، بیمه‌شدگان و دولت در عرصه های مختل سیاستگذاری و تصمیم‌گیری‌های کلان و تامین مالی است.
- سازمان تامین اجتماعی با بکارگیری مجموعه ای از تدابیر، روش‌ها و اقدامات حمایتی و خدمات بیمه ای با هدف حمایت از نیروی انسانی شاغل در دوران اشتغال، بازنشستگی، از کارافتادگی و حمایت از بازماندگان شاغلان و بازنشستگان، و با پرداخت انواع مستمری بازنشستگی، از کارافتادگی، بازماندگی، بیکاری، غرامت، نقص عضو، کمک بارداری و... یکی از بزرگترین نهادهای حمایت اجتماعی در میان سایر نهادهای تامین اجتماعی (سازمان بازنشستگی کشوری، سازمان بیمه خدمات درمانی) و در کشور است. الگوی غالب تأمین مالی صندوق های بیمه اجتماعی در ایران از نوع مبتنی بر حق بیمه معین و مشخص است که از سوی بیمه شده، کارفرما و دولت با نسبت های مختلف پرداخت می‌شود. سازمان تأمین اجتماعی بالغ بر ۷۳ درصد از جمعیت بیمه شده کشور را تحت پوشش خود دارد که این، سازمان مذکور را به بزرگترین سازمان بیمه گر اجتماعی تبدیل کرده است. بنابراین گروه بزرگی از جمعیت کشور به طور مستقیم یا غیرمستقیم و در ابعاد اقتصادی و غیراقتصادی متاثر از قواعد و قوانین، فرایندهای اجرا و میزان کیفیت آن و بهره‌وری دستگاه های مجری قوانین و ارائه کننده خدمات این سازمان هستند.
- با این که مشکلاتی در ماهیت قوانین و مقررات سازمان تامین اجتماعی وجود دارد، اما بخش قابل توجهی از چالش ها و مسائل در رابطه با سازمان تامین اجتماعی ایران از منظر کارفرمایان مربوط به شیوه اجرای قوانین و مقررات است. از زوایای مختلفی این مسائل قابل طرح است اما اهم آن در موارد زیر قابل بررسی است.

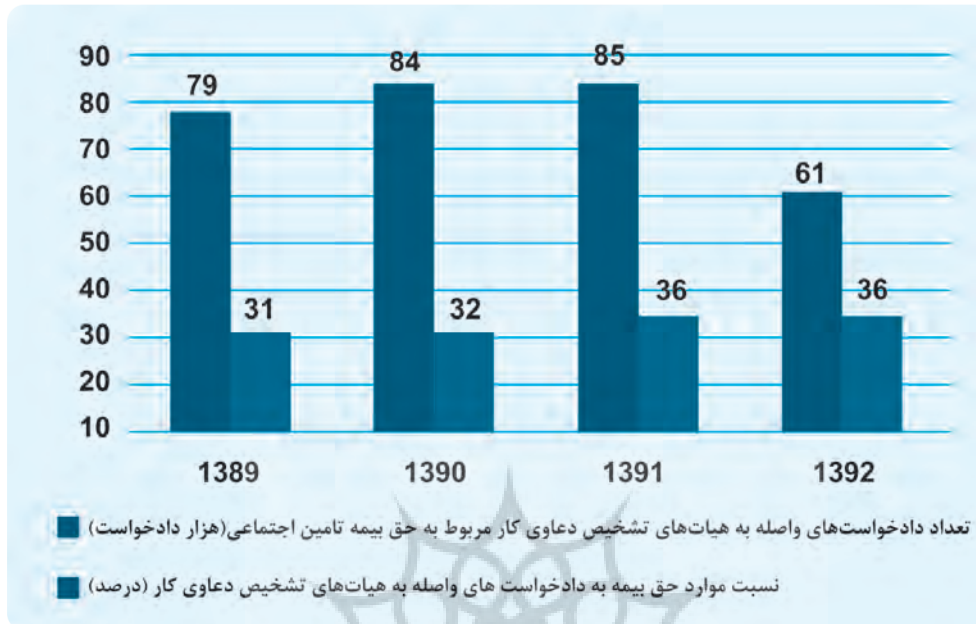
جدول ۷ - دادخواست های مرتبط با حق بیمه تامین اجتماعی در هیأت های تشخیص دعاوی و حل اختلاف کار

میزان فعالیت				واحد	شرح فعالیت
۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹		
۱۶۷۲۵۷	۲۳۸۳۰۳	۲۶۰۱۴۳	۲۵۳۰۵۰	دادخواست	جمع دادخواست های واسله به هیأت های تشخیص دعاوی کار
۶۰۹۷۳	۸۵۲۱۸	۸۳۳۷۶	۷۸۵۴۹	مورد	دادخواست های مربوط به حق بیمه تامین اجتماعی
۳۶	۳۶	۴۲	۳۱	درصد	نسبت موارد حق بیمه به دادخواست های واسله
۱۲۶۲۲۲	۱۷۴۲۹۰	۱۸۳۱۱۹	۱۸۸۸۷۳	رای	جمع آرای صادره در هیأت های تشخیص دعاوی کار
۲۹۰۸۱	۴۷۳۷۹	۵۰۲۱۰	۴۱۹۵۰	رای	آرای صادره مربوط به حق بیمه تامین اجتماعی
۲۳	۳۷	۲۷	۲۲	درصد	نسبت موارد حق بیمه به آرای صادره هیأت های تشخیص
۴۶۳۹۹	۶۱۲۶۸	۷۷۷۵۹	۷۸۳۹۵	دادخواست	جمع پرونده های واسله به هیأت حل اختلاف دعاوی کار
۶۳۱۸	۸۴۷۳	۲۱۱۸۴	۱۹۹۲۴	مورد	پرونده های واسله مربوط به حق بیمه تامین اجتماعی
۱۳	۱۴	۲۷	۲۵	درصد	نسبت موارد حق بیمه به پرونده های واسله
۳۸۶۶۹	۵۹۷۲۷	۶۰۲۴۹۳	۶۳۰۳۱	رای	جمع آرای صادره در هیأت های حل اختلاف دعاوی کار
۱۰۸۹۳	۱۹۰۴۳	۱۹۱۱۳	۱۴۹۳۰	رای	آرای صادره مربوط به حق بیمه تامین اجتماعی
۲۸	۳۳	۳	۲۴	درصد	نسبت موارد حق بیمه به آرای صادره

منبع: سالنامه آماری وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی، سالهای ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲

در سالهای ۱۳۹۲ - ۱۳۸۹، نسبت موارد حق بیمه به دادخواست های واسله در هیأت های تشخیص دعاوی کار از ۳۱ درصد به ۳۶ درصد افزایش یافته است. در هیأت های تشخیص دعاوی کار، برای دادخواست های مربوط به حق بیمه تامین اجتماعی، در سال ۱۳۹۲، ۲۳ درصد رای صادر شده است که یک کاهش ۴ درصدی برای سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ را نشان میدهد اما میزان آرای صادر شده نسبت به سال ۱۳۸۹ یک درصد افزایش داشته است. همچنین در هیأت های حل اختلاف دعاوی نسبت موارد حق بیمه به پرونده های واسله کار یک روند کاهشی قابل ملاحظه ای دیده می شود اما نسبت آرای صادر شده در این هیأتها در دو سال آخر به شدت افزایش یافته است.

شکل ۲: تعداد دادخواست‌های واصله به هیات‌های تشخیص دعاوی کار و نسبت موارد حق بیمه آنها

منبع: سالنامه آماری وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی، سالهای ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲

در شکل ۲، ملاحظه می‌شود که علی‌رغم کاهش در تعداد دادخواست‌های واصله به هیات‌های تشخیص دعاوی کار مربوط به حق بیمه تامین اجتماعی، اما نسبت موارد حق بیمه به دادخواست‌های واصله به هیات‌های تشخیص دعاوی کار با یک شیب ملایمی افزایش یافته است.

وضعیت رسیدگی به شکایات کارفرمایان در هیات‌های بدوی و تجدیدنظر تشخیص مطالبات حل و فصل اختلافات مالی در سازمان تامین اجتماعی در هیات‌هایی تحت عنوان هیات‌های بدوی و تجدید نظر مطالبات صورت می‌گیرد. در ماده ۴۲ قانون تامین اجتماعی آمده است که کارفرمایان می‌توانند اعتراض خود نسبت به حق بیمه تعیین شده را در هیات‌های بدوی تشخیص مطالبات مطرح نمایند. در ماده ۴۳ این قانون چنین آمده است که: «هیات‌های بدوی تشخیص مطالبات سازمان از افراد زیر تشکیل می‌گردند:

- (۱) نماینده وزارت رفاه اجتماعی که ریاست هیات را به عهده خواهد داشت.
- (۲) یک نفر به عنوان نماینده کارفرما به انتخاب اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران در مورد بازرگانان و صاحبان صنایع یا یک نفر نماینده صنف مربوط به معرفی اتاق اصناف در مورد افراد صنفی و صاحبان حرف مشاغل آزاد
- (۳) یک نفر به انتخاب شورای عالی تامین اجتماعی.

(۴) نماینده کارگران در مورد کارگران مشمول قانون تامین اجتماعی به انتخاب وزیر رفاه اجتماعی. آراء هیات‌های بدوی در صورتی که مبلغ مورد مطالبه سازمان بابت اصل حق بیمه یک میلیون و پانصد هزار ریال یا کمتر باشد و یا این که در موعد مقرر مورد اعتراض واقع نشود قطعی و لازم الاجرا خواهد بود. در صورتی که مبلغ مورد مطالبه بیش از یک میلیون و پانصد هزار ریال باشد کارفرما و سازمان ظرف ۲۰ روز از تاریخ ابلاغ واقعی یا قانونی رأی هیات بدوی حق تقاضای تجدیدنظر خواهند داشت. همچنین در ماده ۴۴ قانون تامین اجتماعی ترکیب هیات‌های تجدید نظر را متشکل از افراد زیر معرفی می‌کند:

* نماینده وزارت رفاه اجتماعی که ریاست هیأت را به عهده خواهد داشت.

* یک نفر از قضات دادگستری به انتخاب وزارت دادگستری.

* یک نفر به انتخاب شورای عالی تأمین اجتماعی.

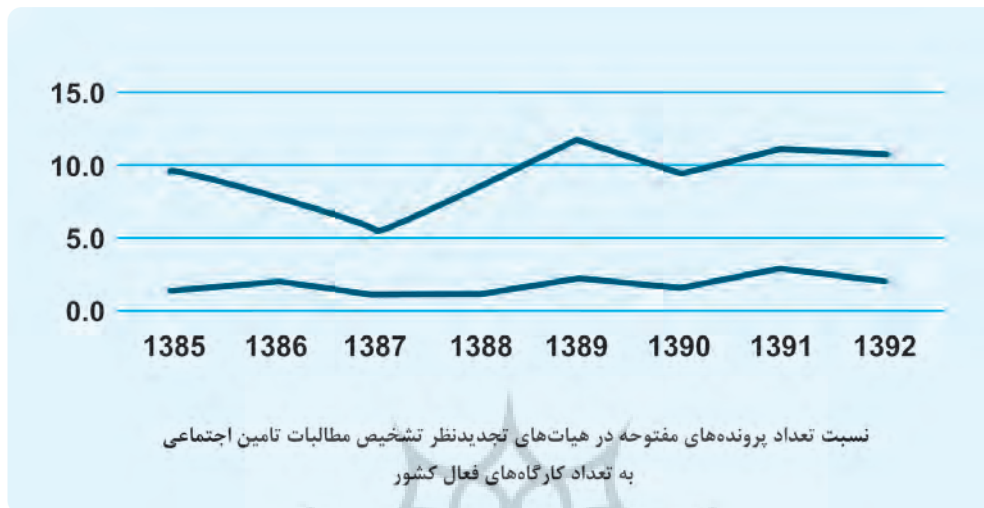
* نماینده سازمان به انتخاب رئیس هیأت مدیره و مدیرعامل سازمان

یک نفر به عنوان نماینده کارفرما به انتخاب اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران در مورد بازرگانان و صاحبان صنایع یا یک نفر نماینده اتاق اصناف در مورد افراد صنفی و صاحبان حرف و مشاغل آزاد. آراء هیأت تجدید نظر قطعی و لازم الاجرا است.

در تبصره این ماده، آمده است که هیأت‌های بدوی و تجدید نظر تاریخ رسیدگی را به کارفرما ابلاغ می‌کنند و حضور کارفرما برای ادای توضیحات بلامانع است. در سالهای اخیر، تلاش اعضای این هیأت‌ها در جهت مرتفع کردن هر چه بیشتر مسائل کارفرمایان بوده است اما در عمل نارضایتی کارفرمایان نسبت به هیأت‌های مسئول رسیدگی به شکایات ایشان و روند حاکم بر آن منجر به مخدوش شدن اذهان کارفرمایان نسبت به باور بی طرفانه بودن مرجع رسیدگی به شکایت هایشان، شده است. این مشکلات به دو دسته تقسیم می‌شوند. نخست آن‌که، به باور کارفرمایان، ترکیب این هیأت‌ها به گونه‌ای است که تأمین کننده عدالت برای کارفرمایان نیست، چرا که انتخاب نمایندگان کارفرمایان و کارگران باید به وسیله تشکل‌ها و سازمان‌های کارگری و کارفرمایی انجام پذیرد. روند کنون به شکلی است که در عمل مدیر یا فردی دیگر از سازمان تأمین اجتماعی حکم قاضی را بازی خواهد کرد و کارفرما مجبور به داد خواهی در دادگاهی است که شاکی و قاضی یک نفر می‌باشد. دوم آنکه، هنگامی که کارفرما نسبت به بدهی تعیین شده از طرف سازمان تأمین اجتماعی اعتراض دارد، مادامی که پرونده کارفرما در هیأت‌های بدوی و تشخیص نظر در دست بررسی است جریمه به بدهی وی تعلق خواهد گرفت. برای جلوگیری از تعلق جریمه، کارفرما باید مبلغ برآورده شده بدهی خود را به حساب امانت تأمین اجتماعی واریز نماید. بعد از تعیین تکلیف قطعی، در صورت لزوم مبلغ مازاد در حساب تأمین اشتباهی به کارفرما برگشت داده خواهد شد. در این زمینه اشکال به وجود آمده آن است که در صورت اشتباه محاسباتی سازمان تأمین اجتماعی سرمایه کارفرما حبس شده و در هنگام قطعی شدن بدهی، تنها اصل مبلغ بازگردانده و سازمان جریمه (سودی) پرداخت نخواهد کرد و سوم آن‌که، طولانی بودن فرایند رسیدگی به پرونده‌های مطالباتی طولانی و بسیار بیشتر از آنچه که در قانون تکلیف شده، میباشد. این موضوع علاوه بر تحمیل هزینه‌های روانی، هزینه‌ی اقتصادی به واسطه حبس مبلغ حق بیمه به دلیل جلوگیری از تعلق جریمه را نیز در پی دارد.

همان طور که در شکل ۳ آمده است تعداد اعتراضات کارفرمایان به حق بیمه یا جریمه تعیین شده توسط ماموران تأمین اجتماعی حدود ۱۰ درصد از کل تعداد کارگاه‌های فعال عضو تأمین اجتماعی برآورد می‌شود. در سال ۱۳۹۲ تعداد این کارگاه‌ها ۱۲۵۷۶۱۶ کارگاه بوده به عبارتی برآورد می‌شود حدود ۱۲۵ هزار شکایت توسط کارفرمایان ایرانی در این هیأت‌ها طرح شده است. این رقم را با حدود ۶۰ هزار شکایت کارگران از کارفرمایان در رابطه با تأمین اجتماعی اگر در نظر بگیریم حدود ۱۸۵ هزار کارفرمای ایرانی (با فرض هر مورد مربوط به یک کارفرما) در سال ۱۳۹۲ درگیر با مراحل مختلف حل و فصل اختلافات در زمینه تأمین اجتماعی بوده‌اند.

شکل ۳ - برآورد تعداد شکایات کارفرمایان در هیأت‌های بدوی و تجدیدنظر تشخیص مطالبات تامین اجتماعی

با توجه به بررسی‌ها و پژوهش‌های میدانی به طور کلی می‌توان گفت، بیشتر موضوعات مورد اختلاف در این پرونده‌ها، که به فضای تعامل مطلوب کارفرمایان با سازمان تامین اجتماعی خدشه وارد کرده است، ریشه در روند اجرای قوانین و مقررات دارد. به طوری که اهم آن به چند دسته کلی قابل طبقه‌بندی است. نخست، پیچیده و گاه شفاف نبودن برخی قوانین و مقررات و در برخی موارد تفاسیر مختلف از یک قانون و مصوبه، بخشنامه و دستور اداری، مشخص نبودن فرایندهای اداری و در عین حال تعدد زیاد مراحل و طولانی بودن آنها، باعث بروز اختلاف و تحمیل هزینه‌های اقتصادی و غیراقتصادی به کارفرمایان شده است. در این حوزه علاوه بر این، صدور بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها، آیین‌نامه‌های موازی و بعضاً متضاد و متعارض در فاصله‌های کوتاه، به این مشکل دامن زده و نیز منجر به سلیقه‌ای برخورد کردن شعب سازمان تامین اجتماعی در این رابطه شده است.

موضوع پرچالش دیگر، حق بیمه تعیین شده توسط بازرسان متولی این امر است. کارفرمایان معتقد هستند که علاوه بر بالا بودن میزان نرخ بیمه نیروی کار سهم کارفرما، در این میان حق بیمه‌های تعیین شده از کارشناسی به کارشناس دیگر متفاوت و بالا است. این چالش در حوزه قراردادهای پیمانکاری و تعیین نرخ آنها نیز قابل توجه است. علاوه بر موارد مذکور مسائل مربوط به نحوه‌ی تنظیم و ارسال لیست‌ها و دقت بازرسی‌ها، شرایط را در جهت افزایش نارضایتی‌ها و اختلافات سوق است. همچنین، برخی اختلافات مربوط به جرایم دیرکرد لیست و سهم حق بیمه توسط کارفرمایان است که مسائلی مانند تقسیط بدهی‌ها، اجرائیه، تخفیف‌ها و معافیت‌ها را شامل می‌شود.

مسائل پیرامون بازرسی از دفاتر قانونی و در راس آن عدم وجود یک سیستم حسابرسی متناسب با فعالیتهای کارفرمایان و نارضایتی کارفرمایان از کیفیت بازرسی‌ها، مشکلات پیرامون فرایند دریافت مفاصا حساب، مسائل پیرامون مشاغل سخت و زیان‌آور و همچنین، مسائل پیرامون هیأت‌های حل اختلاف و زمانبر بودن فرایند رسیدگی به اختلافات از جمله مهمترین موضوعات مورد بحث در روابط کارفرمایان با سازمان تامین اجتماعی است.

سخت و زیان آور علاوه بر موارد مذکور است. با توجه به قوانین، در مشاغل سخت و زیان آور نرخ حق بیمه سهم کارفرما به ۲۷ درصد افزایش می‌یابد.

همچنین جریمه‌های سنگین تاخیر در پرداخت حق بیمه نیز نرخ واقعی را بسیار بالاتر می‌برد. اگر بانک جهانی این موارد را لحاظ کند رتبه نامگر پرداخت مالیات ایران، نسبت گزارش‌های فعلی بدتر نیز خواهد شد.

دوم، شاخص بانک جهانی فقط برخی عوامل هزینه زای تامین اجتماعی برای کسب و کارهای ایرانی را نشان می‌دهد عواملی مانند فرایند رسیدگی به اختلافات مربوط به بیمه تامین اجتماعی بین کارفرمایان با کارگران و اعتراضات کارفرمایان به سازمان تامین اجتماعی نیز هزینه‌های زیادی را به کسب و کارها تحمیل می‌کند. در سال ۱۳۹۲ حدود ۶۱ هزار شکایت درباره بیمه تامین اجتماعی از کارفرمایان توسط کارگران مطرح شده و حدود ۱۲۵ هزار شکایت توسط کارفرمایان از سازمان تامین اجتماعی ادعا شده است. چنین اختلافاتی منجر به تحمیل هزینه‌های اقتصادی و غیر اقتصادی بر کارفرمایان و سازمان تامین اجتماعی می‌شوند. در مجموع به منظور بهبود محیط کسب و کار ایران در زمینه نقش تامین اجتماعی، اصلاحاتی قانونی و اجرایی زیر پیشنهاد می‌شود: با توجه به شرایط موجود، کاهش سهم کارفرما از نرخ بیمه تامین اجتماعی، می‌تواند زمینه‌ی مناسبی را در جهت تولید و اشتغال و در نهایت بهبود محیط کسب و کار ایجاد کند و کسب و کارهای ایرانی امکان رقابت بیشتری با کشورهای همسایه پیدا می‌کنند. لازم است تعداد دفعات پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی به نصف کاهش یابد (به جای ماهی یک بار، هر دو ماه یک بار شود (این تغییر میتواند تعداد ساعت مورد نیاز برای پرداخت مالیات را کاهش داده و با کاهش حجم تعداد مراجعات در ماه، میتواند زمینه لازم برای افزایش نظارت و دقت شعبات سازمان تامین اجتماعی و کاهش هزینه‌های ناشی از آن را فراهم آورد.

افزایش نظارت، پاسخگویی و گزارش دهی، واحدهای تامین اجتماعی می‌تواند میزان اختلافات مربوط به تامین اجتماعی را بسیار کاهش دهد.

همکاری و تلفیق اطلاعات مربوط به مالیات بر حقوق با بیمه تامین اجتماعی می‌تواند کیفیت اجرایی هر دو نظام را بهبود بخشد. در حال حاضر در برنامه‌های بهبود محیط کسب و کار کشور

البته در سالهای اخیر سازمان تامین اجتماعی اقداماتی در جهت ایجاد تغییرات لازم در برخی و قوانین و مقررات برای بهبود تعامل با مخاطبان خود یعنی کارفرمایان و کارگران صورت داده است از جمله ارسال الکترونیکی لیست بیمه شدگان و تسهیل برخی رویه‌های اداری مربوط به دریافت سابقه بیمه و مفاصا حساب. اما کسب و کارها معتقدند که تغییرات ایجاد شده منجر به اصلاح و تغییر ساختار اساسی و کافی نشده است و ساختار سازمان به همان شکل قبل باقی مانده است.

نتیجه گیری و پیشنهادها:

طبق گزار سال ۲۰۱۵ سهولت محیط کسب و کار بانک جهانی، کشور ایران در میان ۱۸۹ اقتصاد در جهان ۱۲۴ امین اقتصاد از نظر سهولت در پرداخت مالیات است که نسبت به سال گذشته علی‌رغم هیچ گونه تغییر در کمیت متغیرها نسبت به گزارش سال قبل، ۶ رتبه کاهش را تجربه کرده است. نرخ حق بیمه تامین اجتماعی (مالیات بر نیروی کار در ایران) یعنی ۲۵٫۹ درصد از سود یک شرکت (۲۳ درصد حقوق و دستمزد)، نسبت به اقتصادهای قابل مقایسه منطقه از همه بالاتر است. حتی از نرخ کشورهای مانند کره جنوبی، ترکیه و ایالات متحده آمریکا نیز بالاتر است. همچنین، سالانه برای ۱۲ بار پرداخت مالیات بر نیروی کار ۲۴۰ ساعت زمان صرف می‌شود و نامناسب بودن وضعیت ایران را در نماگر پرداخت مالیاتها، در مقایسه با کشورهایمانند قطر، عربستان سعودی، کره جنوبی و ترکیه نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که گزارش سهولت محیط کسب و کار کشورها که توسط گروه کسب و کار بانک جهانی منتشر می‌شود برای اندازه گیری سهولت پرداخت مالیات در کشورها از میان هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم پرداخت مالیاتها فقط بر نرخ مالیاتها و حق بیمه تامین اجتماعی، تعداد دفعات پرداخت در یک سال و ساعت‌های صرف شده برای پرداخت تمرکز دارد. در این زمینه با توجه به وضعیت فعلی ایران به چند نکته باید توجه کرد:

اول، طبق ماده ۲۸ قانون تامین اجتماعی و قانون بیمه بیکاری مصوب ۶۹/۶/۲۶ نرخ حق بیمه ۳۳ درصد بوده که ۷ درصد آن سهم بیمه شده، ۲۰ درصد سهم کارفرما، ۳ درصد بیمه بیکاری (سهم کارفرما) و ۳ درصد سهم دولت است. همچنین در مشاغل سخت و زیان آور نیز کارفرما مکلف به پرداخت ۴ درصد مستمری

بیشتر بر برنامه های دریافت مجوزهای ورود تمرکز شده است. برای مثال، در چهارمین گزارش «دبیرخانه هیات مقررات زدایی و تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار» فقط ۱۹۰۰ مجوز ورود کسب و کارهای جدید پوشش داده شده است، در حالی که بهبود محیط کسب و کارهای موجود از اهمیت بسیار بیشتری برخوردار است. در چنین وضعیتی ملاحظه می شود که تاکنون یکی از مهمترین دغدغه های کسب و کارهای فعال یعنی تامین اجتماعی در مستندات رسمی دولت جایگاهی ندارد. یکی از مهمترین اصلاحات این است دستگاه های مسئول تلاش کنند تا فرایندهای هزینه زای مربوط به محیط کسب و کارهای موجود از جمله نظام مالیاتی و تامین اجتماعی را مورد ارزیابی و بازنگری قرار دهند.

منابع

۱. جواهری، حسین (۱۳۷۵). طرح پژوهشی بررسی آثار توقف اجرای قوانین معافیت از پرداخت حق بیمه؛ موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
۲. دفتر قوانین و مقررات معاونت حقوقی و امور مجلس سازمان تامین اجتماعی، مجموعه کامل قوانین و مقررات تامین اجتماعی، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۳. رادنسب، بهزاد (۱۳۸۸) روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۱۹۰۰.
۴. سازمان تامین اجتماعی و شاخصهای مرتبط با بازار کار، سازمان تامین اجتماعی، معاونت اقتصادی و برنامه ریزی سازمان تامین اجتماعی.
۵. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشوری، ستاد تدوین برنامه ششم توسعه، گزارش به تاریخ ۱۲/۱۱/۹۳
۶. گروه پژوهش انجمن مدیران صنایع، بررسی مسائل و مشکلات قانون تامین اجتماعی، شماره ۹۷، ۱۳۹۳
۷. محمودزاده، محمود و سبحانی، سهیلا (۱۳۹۲) بررسی اثر سیاست های تامین اجتماعی بر دستمزد و اشتغال در اقتصاد ایران، فصلنامه پژوهش ها اقتصادی) رشد و توسعه پایدار(۳)، ۱۳: ۱۴۳ - ۱۶۰
۸. مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، پایش محیط کسب و کار ایران، فصول مختلف.
۹. مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، گزارش ۱۲ دوره پایش محیط کسب و کار در ایران، دفتر مطالعات اقتصادی، ۱۳۹۲
10. Supporting Business Environment Reform (Practical Guidance for Development Agencies) OECD, 2008.
11. Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency, 2014.
12. Economy Profile 2015- Iran Islamic Rep. Word Bank Group.
13. Doing Business, 2014.
14. Paying Taxes 2015. Word Bank Group. 2014.
15. <http://www.doingbusiness.org/data>
16. Steiner, V. (1996). Employment and wage effects of social security financing – an Empirical analysis of the west German Experience and some policy simulations; discussion paper, No. 96-14.
17. Wenjing, G. (2008). The impact of social security in labor market: Evidence from France; Canadian Social Science, 4(3): 96-101.
18. Edwards, S. and Edwards A. C. (2002). Social security privatization reform and labor markets: The case of Chile.
19. University of California.